



चिया - कफी

TEA - COFFEE

सुमारिका-२०६६

प्रकाशक :

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

केन्द्रीय कार्यालय, नयाँबानेश्वर, काठमाडौं

National Tea & Coffee Development Board

चिया खेतीका केही तस्वीरहरू



चिया - कफी TEA - COFFEE

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डद्वारा प्रकाशित

स्मारिका (राष्ट्रिय चिया दिवस)

२०६६

सम्पादन तथा प्रकाशन

NATIONAL TEA AND COFFEE DEVELOPMENT BOARD

केन्द्रिय कार्यालय, नयाँ बानेश्वर पो.ब.नं. ९६८३, काठमाडौं, नेपाल

फोन: ००९७७-१-४४९५७९२, ४४९९७८६

फ्याक्स: ४४९७९४१

इमेल : Ntcdb@hons.com.np

: www.teacoffee.gov.np



राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

(राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन २०४९ अन्तर्गत स्थापित।)

केन्द्रीय कार्यालय

पो. ब. नं. १६०३ काठमाडौं, नेपाल

फोन नं. ४४१५७२१, ४४१५७२२

फ्याक्स ४४१७९४१

ई-मेल ntcdb@hons.com.np

वेब साईट teacoffee.gov.np

पत्र सङ्ख्या:

नं. ३

शुभकामना

१३ औं राष्ट्रिय चिया दिवश २०६६ को अवसरमा राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले विभिन्न उपयोगी सामाग्रिहरुलाई समेटेर चिया कफी स्मारिका प्रकाशन गर्न लागेकोमा अत्यन्त खुसी लागेको छ। यस पूनित कार्यमा संलग्न सबैमा हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु।

नेपालको आर्थिक विकासको मेरुदण्डको रूपमा रहेको कृषि ब्यवसाय अन्तर्गतको चिया तथा कफी ब्यवसायलाई एउटा महत्वपूर्ण अंगको रूपमा लिन सकिन्छ। विश्व बजारमा चिया तथा कफीको बढ्दो मांगलाई ध्यानमा राख्दै यसको ब्यवसायीकरणमा कटिबद्ध यस क्षेत्रमा संलग्न कृषक, उद्योगी एवं ब्यवसायीहरुलाई हाल सम्म भएको प्रगति प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु। यस स्मारिकाले चिया तथा कफीको ब्यवसायीकरण र विस्तारमा बोर्डले खेलेको भुमिका प्रति सबै जानकार हुने विश्वास सहित स्मारिका महत्वपूर्ण दस्तावेज हुने मैले विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा: गुणस्तरीय उत्पादनको आवश्यकता र अपरिहार्यतालाई समेत आत्मासात गर्दै चिया तथा कफीको विकास र विस्तारका लागि यस्ता कार्यक्रमहरुले निरन्तरता पाउने विश्वासका साथ १३ औं राष्ट्रिय चिया दिवश २०६६ को उपलक्ष्यमा सबैमा हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

(Handwritten Signature)

अशोक कुमार मुरारका

उपाध्यक्ष

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड



प.सं. ०९५/९९
च.नं.

नेपाल सरकार
कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय



फोन नं : ४२११८०८
फ्याक्स :

सिंहदरवार, काठमाण्डौ
नेपाल ।

शुभकामना

नेपालमा उत्पादन हुने विभिन्न बालीहरूमध्ये प्रमुख नगदे बालीको रूपमा रहेको चिया र कफी खेतीको विस्तार र सम्बर्द्धन गर्नु आजको महत्वपूर्ण आवश्यकता रहेको छ । चिया तथा कफी उत्पादन गर्ने र वितरण प्रणालीलाई सुव्यवस्थित गर्ने कायमा राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले सक्रीय योगदान गर्दै आएको छ । यस राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले वैशाख १५ गते राष्ट्रिय चिया दिवसको अवसर पारेर चिया-कफी नामक स्मारिका प्रकाशन गर्न लागेकोमा मलाई खुसी लागेको छ ।

चिया तथा कफी खेतीको लागि पर्याप्त ठाउँहरू अधिराज्य भरमा अहिले पनि उपलब्ध छन् । कृषि व्यवसायको रूपमा चिया तथा कफी खेतीको विस्तारले मुलुकलाई दिगो रूपमा आर्थिक सम्पन्नता हासिल गराउन ठूलो टेवा दिन्छ । चिया तथा कफी व्यवसायलाई अझ विकसित गर्दै लैजानको लागि स्मारिकामा प्रकाशित लेख रचना जस्ता सामग्रीहरूले सहयोग पुऱ्याउने छन् ।

चिया तथा कफी खेती विस्तार तथा सम्बर्द्धनको लागि कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय सदैव अग्रसर रहनेछ । यसमा सबै सम्बन्धित सरकारी निकाय, नीजि साथै सम्पूर्ण कृषक उद्यमी व्यवसायीहरूको निरन्तर प्रयास जारी रहने विश्वासका साथ अपेक्षित लक्ष हासिल गर्दै राष्ट्रको समुन्नत भविष्यको जगतो गर्न सफल होस भन्दै यस बोर्डको उत्तरोत्तर प्रगतिको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

शंकर प्रसाद पाण्डे
सचिव



राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

(राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन २०४९ अन्तर्गत स्थापित)

केन्द्रीय कार्यालय

पो ब न १६८३ काठमाडौं, नेपाल

फोन न : ४४९५७९१, ४४९५७९२

फ्याक्स : ४४९५७९४

ई-मेल : ntcdb@hons.com.np

वेब साईट : teacoffee.gov.np

पत्र नम्बर

५५

दुई शब्द

नेपाल सरकारले २०५४ साल देखि बैशाख १५ गतेका दिनलाई राष्ट्रिय चिया दिवसको रूपमा मनाउने निर्णय गरे अनुसार आज हामी तेन्नी बर्षमा प्रवेश गरेका छौं । यस शुभ अवसरमा हामीले चिया/कफी नामक स्मारिका प्रकाशन गर्दै आएका छौं ।

चिया/कफी खेतीलाई प्रोत्साहन दिने सरकारी निर्णय अनुसार विशेषत पूर्वाञ्चल क्षेत्रमा चियाको विस्तार र उत्पादनमा बृद्धि भई रहेको छ भने मध्य पहाडि भाग विशेष गरि मध्यमाञ्चल, पश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चलमा कफी खेतीको विकास र विस्तार भैरहेको छ । नेपालमा उत्पादित नगदेवाली चिया भारत, पाकिस्तान, साउदी अरब, बङ्गलादेश, जर्मनी, अमेरिका, जापान आदि देशमा निर्यात गरिन्छ भने कफी अमेरिका, जापान, हल्याण्ड देशमा निर्यात गरिन्छ । नेपालमा उत्पादित चिया कफीले अन्तराष्ट्रिय उपभोक्ताहरूको मन जित्न सफल भएको छ ।

चिया/कफी उद्योगको व्यवसायीक विकासले राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउन सक्ने मेरो विश्वास छ । चिया तथा कफी खेतीको लागि नेपालमा प्रशस्त उपयुक्त जग्गा जमिनहरू छन् त्यस्ता जग्गा जमिनहरूमा चिया तथा कफी खेतीको विस्तार गर्दै गुणस्तरीय उत्पादनमा हामी सबैको सकृयता आवश्यक छ । राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले राष्ट्रब्यापी रूपमा चिया तथा कफी खेतीको विकास र विस्तार गर्ने उद्देश्य लिएर अगाडि बढेको छ । चिया र कफी खेतीको गुणस्तरीय उत्पादनका लागि निरन्तरता दिदै आएको छ ।

अन्तमा, यस चिया/कफी नामक स्मारिकाले चिया/कफी खेतिको विकासमा सहयोग पुर्याउने आशा एवं विश्वास राख्दै चिया/कफी खेतीलाई विदेशी मुद्रा आर्जन गर्ने प्रमुख वालीको रूपमा लिई अगाडि बढ्नका लागि सबैमा अनुरोध सहित यस स्मारिकाको प्रकाशनमा सहयोग पुर्याउने कर्मचारी एवं अन्य महानुभावहरूलाई धन्यवाद दिद राष्ट्रिय चिया दिवस २०६६ को सफलताको शुभकामना प्रकट गर्दछु ।

विनय कुमार मिश्र

कार्यकारी निर्देशक

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

सम्पादकीय

राष्ट्रिय चिया दिवस २०६६ नववर्षलाई स्वागत गर्दै तेह्रौं वर्षमा प्रवेश गरेको अवसरमा चिया/कफी नामक स्मारिका प्रकाशन भएको छ । यसमा हामी सबैलाई खुशी लाग्नु स्वभाविकै हो । चिया सम्बन्धी प्राविधिक लेख रचना तथा चिया र कफी सम्बन्धी तथ्यांक विवरण समेत समावेश गरी प्रकाशन भएको चिया कफी स्मारिकाले सम्बन्धित क्षेत्रमा राम्रो सन्देश पुर्याउने छ ।

कृषि क्षेत्रलाई आधुनिकरण गर्नको लागि चिया/कफी खेतीले मद्दत पुर्याएको छ । कृषकहरू नयां जागरण लिएर यस खेती तर्फ आकर्षण भएका छन् । मुलुकको आर्थिक सामाजिक मेरुदण्डको रूपमा रहेको चिया/कफी एक नगदेवाली कृषि वाली हो । राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा यसले आफ्नो छुट्टै पहिचानको परिचय दिएको छ । चिया/कफीको अन्तराष्ट्रिय स्तरमा बढेको माग र उपभोक्ता वर्गको सकृय अभिरुचिले गर्दा विदेशी मुद्राको श्रोत बन्न सफल भएको छ ।

यतिखेर विश्वको माग अर्गानिकउत्पादन रहेको छ । नेपालमा अर्गानीक खेती प्रणाली अनुसार चिया/कफी खेती गर्ने क्रम विस्तार भइरहेको छ । सोही अनुसार अन्तराष्ट्रिय बजारमा नेपाली कफी र चियाको माग दिन प्रति दिन बढ्दै गएकोमा केस्को दुईमत छैन । उत्पादीत पहाडी चिया र कफीको बजार भनेको बाहिरी मुलुकनै रहेको अवस्थामा गुणस्तरीय अर्गानिक खेती उत्पादनमा जोड दिदै गएको खण्डमा हाम्रो आर्थिक सुधार अवश्य हुनेछ ।

यस स्मारिका प्रकाशनको कममा भएका भाषागत प्राविधिक एवं अन्य त्रुटिहरू लगाएत कमी कमजोरी भएमा रचनात्मक सुभावहरू हामीलाई स्वीकार्य हुने छन् ।

अन्तमा यस स्मारिकामा प्रकाशित सामग्री सबैको लागि उपयोगी बन्न सकोस । नव वर्ष तथा राष्ट्रिय चिया दिवस २०६६ को पावन अवसरमा समस्त पाठक बृन्द लगाएत चिया/कफी संग सम्बन्धीत कृषक उद्योगी व्यापारी सबै महानुभावहरूमा शुख शान्तिको हार्दिक शुभकामना ।

बिषय-सूची

क्र.सं.	लेख रचना	लेखक	पृष्ठ
१.	चियाको वर्तमान स्थिति उत्पादन क्षेत्रफल		१
२.	हरियो चियापत्तिको निकास नयाँ युगको विकास	एल.वि. कट्रेल	४
३.	पूर्व नेपालमा चियाको विकास समस्या र सम्भावना	पद्मबहादुर गजमेर	६
४.	चियाको स्तरीय उत्पादन आजको आवश्यकता	टंक प्र. ओली	१६
५.	चियाको Tipping तथा Plucking	इन्द्र अधिकारी	२०
६.	नेपालमा उत्पादित चियाको गुणस्तर तथा यसका सुधारोन्मुख पक्षहरू	मान ब. श्रेष्ठ	३०
७.	नेपालमा बढ्दो चियाको माग र उत्पादन स्थिति	विश्वनाथ खरेल	३५
८.	कम्पोजिट प्लान्ट एक नविन प्रविधि	मिनेन्द्र अग्वा	३९
९.	Health Benefits of Tea Drinking	Indra Pd. Adhikari	४३
१०.	An Introduction to Organic Tea cultivation	Deependra Acharya	४६
११.	ग्रीन चिया : स्वाद पनि औषधि पनि	डिल्ली बास्कोटा	४८
१२.	चिया बालीमा लाग्ने फोके मडुवा रोगको अनुसन्धानमूलक एकिकृत व्यवस्थापन	प्रदीप कुमार यादव	५१
१३.	चियामा लाग्ने किरा तथा सलसलेहरू	कृष्णराज संग्रौला	५८
१४.	Green Tea-"The Way to Healthy Life"	Neelam Thapa	६१
१५.	Quality and Seasons of Nepal Tea	Pramita Bajracharya	६२
१६.	संखुवा सभाको एक परिचय	टेकबहादुर मगर	६३
१७.	सुरुवात चिया खेतीको अग्रता	मेख बहादुर चौहान	६४
१८.	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् र राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डबाट कफी अनुसन्धानमा गरिएका संयुक्त प्रयासहरू	कृष्णबहादुर थापा रघुपती चौधरी	६५
१९.	कृषि भित्र जागिर	श्यामप्रसाद भण्डारी	७२
२०.	कफी खेतीको प्रमुख सत्र सेतो गवारो	भोलाप्रसाद श्रेष्ठ	७४
२१.	नेपालमा कफीको संस्थागत व्यवस्था र वर्तमान अवस्था	ढकेश्वर घिमिरे	७६
२२.	नेपालमा कफी खेतीको उपयोगिता र महत्व	रामराज ज्ञवाली	८३
२३.	नेपाली कफीमा प्राज्ञारिक प्रमाणिकरण र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली	कफी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	८७
२४.	नेपाली कफीको प्रमाणिकरण...	गोपी प्रसाद ढुंगाना, नगेन्द्र वास्ताकोटी	९७
२५.	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डको परिचय		९९
२६.	सातवटा चिया विस्तार योजनाहरूको डेमोष्ट्रेसन प्लट ...		१०३
२७.	बोर्डबाट भए गरेका कार्यहरू		११०
२८.	नेपालमा चिया खेतीको ...		११२
२९.	चिया सम्बन्धी केही अन्तर्राष्ट्रिय तथाइहरू		११३
३०.	चियासँग सम्बन्धित संघ, संस्थाहरू		१२३
३१.	कफीसँग सम्बन्धित संघ, संस्थाहरू		१२४
३२.	चिया सहकारी संस्था		१२४
३३.	चिया उद्योग तथा व्यवसायीको नामावली		१२६

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले संकलन गरी प्रकाशन गरेका यस पुस्तिकाका लेखहरू लेखकका व्यक्तिगत धारणा हुन्। यी लेखहरूको आधिकारीता र सूचना श्रोतहरू लेखक स्वयं हुनेछन्।

चियाको वर्तमान स्थिति उत्पादन क्षेत्रफल

क्षेत्रफल हेक्टरमा उत्पादन के.जी.

क्र.सं.	विवरण	अर्थोडक्स		सि.टि.सी.		जम्मा	
		क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
१.	बगान	२९२३	६९९६८७	६९०७	९२४८६२४	९०३०	९९४०३९९
२.	साना किसान	४६५७	९३८७३९५	२८८९	४७९९७८४	७५६४	६९८७९७९
	जम्मा	७५९८	२०७९०८२	८९९६	९४०४८४०८	९६५९४	९६९२७४९०

नेपालमा ९२४ वटा चिया बगान र ४० वटा प्रशोधन कारखानाहरू सञ्चालित छन्। त्यसमध्ये २५ वटा सि.टि.सी. र ९५ वटा अर्थोडक्स कारखानाहरू रहेका छन् जहाँ ४० हजारभन्दा बढी श्रमिकहरू प्रत्यक्षरूपमा रोजगारीमा संलग्न छन्। तराई (भापा) र अन्य पहाडी जिल्लाका ७५९९ साना किसानहरूका करिब ३७९६५ (प्रतिशत परिवार ५ जना लिइएको छ) परिवार सदस्यहरू चियामा आश्रित छन्।

विश्वको कुल उत्पादन र निर्यातमा नेपालको योगदान न्यून भए पनि इलाम र पूर्वाञ्चलका अन्य पहाडी जिल्लाहरूको हावापानी दार्जिलिसँग मिल्दोजुल्दो छ। यहाँको उत्पादन गुणस्तरको हुँदाहुँदै पनि अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा स्वीकार हुने मापदण्ड अवलम्बन गर्न सकियो भने विश्व बजारमा नेपाली चियाले ठाउँ लिने संकेत प्रशस्त सम्भावना छ। विश्व बजारमा अर्गानिक चियाको माग बढ्दो छ, अर्गानिक चियाको माग नेपाली चियाको लागि राम्रो अवसर हुन सक्छ। अर्गानिक तथा गुणस्तरीय उत्पादनमा नै नेपाली चियाको भविष्य गाँसिएको छ। चिया खेतीमा संलग्न सबैले चिया रोपण उत्पादन प्रतिशतदेखि बजार व्यवस्थासम्म गुणस्तरमा ध्यान दिन आवश्यक छ। चियाको उत्पादन र क्षेत्र विस्तार मात्र होइन आन्तरिक र बाह्य (अन्तर्राष्ट्रिय) बजार प्रवर्द्धनमा ध्यान दिनुपर्दछ। विकास र विस्तारको प्रशस्त सम्भावना छ। अहिलेसम्म अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा राम्रो परिचित भइसकेको नेपाली चियालाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुसार गुणस्तरमा सुधार गर्दै लान सकेमा स्थायी बजार र उपभोक्ता सुरक्षित गर्न सकिनेछ। जसको लागि बोर्ड लागिपरेको छ।

पहाडमा उत्पादन हुने अर्थोडक्स चियाको कुल उत्पादनको ९० प्रतिशतसम्म निर्यात हुन्छ, निर्यातका मुख्य बजार रहेका देशहरू जर्मन, जापान, अमेरिका रि पव्लीक रहेका छन् भने सि.टि.सी. नेपाल भित्रै खपत हुन्छ। केही वर्षदेखि भारत, पाकिस्तान र बंगलादेशमा निर्यात भइरहेको छ।

चिया निर्यात तथा आयात विवरण

आर्थिक वर्ष	निर्यात		आयात	
	परिमाण मे.ट.	मूल्य. रु. ह.	परिमाण मे.ट.	मूल्य रु. ह.
२०५१/०५२	७२१२	९३५७४		६५२०८
२०५२/०५३	७२१२	९५५९६		५२९७९
२०५३/०५४	८९१४	२२६९७		८६९७९
२०५४/०५५	३५१०९	९९७४५		६०२९८
२०५५/०५६	८३१८	३००८९		२७८३९

२०५६/०५७	८१६	२५७२२	७३२७७
२०५७/०५८	६९५	२३०८४	९८०००
२०५८/०५९	७९६	२७७८७	८८३८
२०५९/०६०	९९३	५३९०८	४६८
२०६०/०६१	९८४१२२	१०४८२२	९९२
२०६१/०६२	४३९६	४३८७७१	४९९
२०६२/०६३	४६२३	४९५६३२	५००५
२०६३/०६४	७०००		१९०००
२०६४/०६५	८६००		१३९२३

राष्ट्रिय चिया नीति २०५७ चियाको उत्पादनमा गुणस्तर एवं परिमाण वृद्धि गर्न, उत्पादन, आन्तरिक विक्री वितरण एवं निकासी पैठारीमा देखिएको समस्या समाधान गर्न र चियाको संस्थागत विकास गर्न, सरकारले राष्ट्रिय चिया नीति २०५७ स्वीकृत गरी कार्यान्वयन निर्देशिका २०५८ स्वीकृत भए तापनि पूर्ण लागू गर्न नीजि क्षेत्रको सक्रिय सहभागिताको आवश्यक छ ।

हाल चियाको विकासमा विभिन्न सरकारी गैर सरकारी संस्थाहरू संलग्न छन् । राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, चिया कफी विकास शाखा, नेपाल चिया उत्पादक संघ, नेपाल टि एशोसिएसन, हिमालयन अर्थोडक्स टि प्रोड्युसर्स एशोसिएसन, हिमालयन चिया उत्पादक सहकारी संस्था, कृषि उद्यम केन्द्र, व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्र, टि डेभलपमेन्ट एलायन्स, टि सेक्टरजस्ता थुप्रै सर्भिस सेन्टर छन् । राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डको एक केन्द्रिय कार्यालय, २ वटा क्षेत्रीय कार्यालय ५ जिल्लामा ७ वटा योजना कार्यालय र २ वटा उपकेन्द्र छन् भने विस्तारको क्रममा ओखलढुंगा र सोलुखुम्बु जिल्लामा कार्यालय स्थापना गर्ने सोच गरी जग्गा खरिद गरेको छ ।

त्यस्तै अन्तर्राष्ट्रिय गैर सहकारी संस्थाहरूमा वितरक इन्टरदेशनल, जि.टि.जेड, एस.एन.भी. नेपालले पनि विभिन्न कार्यक्रममाफत सहयोग पुऱ्याई आएको छ । किसानहरूको प्रतिनिधिमुलक संस्थाको रूपमा विभिन्न जिल्लाहरूमा चिया उत्पादक संघ, चिया सहकारी, जिल्ला संघ गठन भई कार्यरत छन् । त्यस्तै चियाको प्याकेजिङ्ग, आयात निर्यातमा थुप्रै फर्क कम्पनी संलग्न छन् ।

चिया सामान्य परिचय

चियाको वैज्ञानिक नाम : क्यामेलिया साइनेनसिस (Camellia Sinensis (L. O. Kunze)

चियाको मुख्य तीन जात छन् :

- १) चिनिया जात (Camellia sinensis)
- २) आसामी जात (Camellia Assamica)
- ३) क्याम्बोड जात (Cassamica ssp Lasiocalyx)

तयारी चिया तीन किसिममा वर्गीकरण गरिएको छ :

- १) कालो चिया (Black tea fermented tea)

- २) हरियो चिया (Green tea unfermented tea)
 - ३) ओलाङ्ग चिया (Olang tea semi fermented tea)
- १) कालो चिया

यसलाई पनि दुई किसिममा विभाजित गरिएको छ ।

(क) अर्थोडक्स चिया (Orthodox Tea):- यसलाई पत्ति चिया पनि भनिन्छ । यो बास्नादार हल्का रंगको हुन्छ । विश्व प्रसिद्ध दार्जिलिङ्गको चिया अर्थोडक्स चिया हो । इलाम, पाँचथर, धनकुटा र अन्य पहाडी जिल्लाहरूमा अर्थोडक्स चियाको उत्पादन हुन्छ । यसको मुख्य बजार युरोप, अमेरिका, जापान हो ।

(ख) सि. टि.सि. :- यस चियालाई धुलो तथा दानादार चिया पनि भनिन्छ । नेपालमा भूपा जिल्लामा मात्र यसको उत्पादन हुन्छ । विश्वको अन्य धेरै देशमा यसको उत्पादन हुन्छ । यसको आन्तरिक माग र खपत धेरै हुन्छ ।

२) हरियो चिया

यसलाई Unfermented Tea भनिन्छ । चीन, जापान, ताइवानमा यसको उत्पादन र खपत बढी हुन्छ । नेपालमा एउटै ग्रिन टि मात्र उत्पादन गर्ने कारखाना इलामको पशुपतिनगरमा छ ।

३) ओलाङ्ग चिया (Olang Tea)

यो चिया Semi fermented Tea चिया हो । यसको बढी खपत ताइवान, जापान, चीनमा हुन्छ ।

चिया सेवन, स्वास्थ्य जीवन
राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

हरियो चियापतिको निकास नयाँ युगको विकास



एल. बि. कट्टेल

बोर्ड सदस्य

नेपालका अधिकांश मानिस गाउँमै बसेर विविध कृषि पेशाबाट जीवन गुजारा गर्दै आइरहेको हामी सबैलाई यथार्थरूपमा थाहा भएकै कुरा हो । राष्ट्रको अर्थतन्त्र र निर्णायक मेरूदण्ड बोकेका गाउँले किसानका लागि २१ औं शताब्दिमा प्रवेश गरिसक्दा पनि राज्यले खासै रूपमा किसान मुक्तिको लागि कार्यक्रम र योजना ल्याएको पाइँदैन । नेपालका पहाडी श्रृंखलाहरूमध्ये प्रकृतिले वरदान दिएको इलाम जिल्ला चिया खेतीको लागि अति उद्गमस्थल मानिन्छ । यस जिल्लावाहेक भ्र्पा, पाँचथर, धनकुटा, रामेछाप, सिन्धुपाल्चोक लगायतका धेरै जिल्लाहरूमा चिया खेती विस्तार भइरहेछ । नेपाल अधिराज्यमा चियाखेती गरिएका धेरै जिल्लाहरूमध्ये भ्र्पा र इलाम जिल्लालाई अग्र पंक्तिमा लिन सकिन्छ । यी दुई जिल्लामा अत्यधिक हरियो चियापत्ति (Green leaf tea) उत्पादन हुने गरेका आँकडा राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले हरेक साल प्रकाशित गर्ने “स्मारिका” माफर्ता जानकारी दिँदै आएको छ । यसको लागि कार्यकारी निदेशकलगायत सबै कर्मचारीहरू धन्यवादका पात्र छन् ।

२०२८ सालमा इलाम जिल्लाको कन्याम हुरहुरे नाघिमा चिया खेती शुरूवात भएपछि अधिकांश किसानहरू चिया खेतीतर्फ आकर्षित भई निजी क्षेत्रमा चियाको विस्तार गर्ने होडवाजी नै चल्थो । किनभने कन्याम नाघिमा चियाखेती हुन्छ भन्ने त्यतिबेला कल्पनै गर्न सकिँदैनथ्यो । त्यस्तो हुरहुरे नाघिमा चियाखेतीको विकास देखेर निजी क्षेत्रका किसानहरू अत्यधिक लोभिए । आफ्नो घरबारी, बाँसबारी, अम्लीसो बारी, धानबारीसमेतलाई खेती गर्न छाडी चियापत्तिमा होमिए । पहाडमा दीर्घकालीन खेती वास्तवमा चिया खेतीभन्दा अर्को थिएन ।

चिया खेतीलाई विस्तार गरेर विकास गर्न बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरूले प्रशस्तै लगानी गरे । इलाम र भ्र्पामा अत्यधिक मात्रामा हरियो चियापत्ति उत्पादन हुन थाल्यो । भ्र्पा, इलाम, पाँचथर, धनकुटामा चिया प्रशोधन कारखानाहरू बने । हरियो चियापत्तिको विक्री मूल्य रू. ३५ देखि ४० सम्म पुग्यो । त्यतिबेला किसानहरू खुशीले नाचे, रमाए । तर विडम्बना प्रशोधन कारखानाको क्षमता कम हुनाले लाखौं लाख केजी हरियो चियापत्ति फालाफाल हुन थाल्यो । हिजोका माफिया सामन्ती सञ्जालले कहिले हरियो चियापत्तिको निकारी कर १० पैसाबाट १० रूपैयाँ, त कहिले भारतीय विलाषित कर २० प्रतिशत कहिले निकासी भन्सारको विविध प्रदर्शन गरेर हरियो चियापत्ति उत्पादक किसानलाई प्रतिकेजी रू. १० मा बेच्न बाध्य बनाए । विगतका घटनाक्रमलाई किसानहरूले धेरै मूल्य चुकाएरै भए पनि फिर्ता गराएरै छाडे । यति हुँदा पनि किसानले लगानी र श्रमको मूल्य पाउन सकेनन् । बैंकलाई धरौटी दिएको जग्गा लिलाम हुने अवस्था छ ।

सात दलको नेतृत्वमा भएको जनआन्दोलन-२ ले नयाँ नेपाल निर्माण गर्ने सन्दर्भमा कुषकहरूको पीडा

र व्यथाको सुनुवाई भएपछि चिया खेतीको इतिहासमा राज्यको आर्थिक मूलधारमा प्रवेश गर्ने सुनौलो अवसर प्राप्त भएको अनुभव गर्न पाउँदा पूर्वाञ्चलवासी चिया किसान खुशीले रमाएका थिए। वर्तमान नेपाल सरकार राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डका अध्यक्ष कृषि तथा सहकारी मन्त्री मा. छत्रिलाल विश्वकर्माज्यूबाट २०५४ सालको राष्ट्रिय चिया दिवस इलाम जिल्लाको राजधानी मानिने फिक्कलमा इलाम जिल्लाकै इतिहासमा पहिलोपटक “हरियो चियापत्तिलाई निकास दिने” कार्यक्रमसहित सम्पन्न भएपछि नयाँ युगको थालनी हुँदै सहकारी माध्यमद्वारा कार्यक्रम आउन लागेकोमा मन्त्रिज्यू लगायत टि-बोर्डलाई धन्यवाद नदिन मैले अन्यथा गरेको ठहर्छ।

भापा र इलामका लागि प्रशोधन हुन नसकि फालिएका हरियो चियापत्तिलाई तत्कालै निकास दिन इलाम जिल्लामा चियाको सम्भाव्यताको आधारमा नमुना कारखाना फिक्कल चिया उत्पादक सहकारी संस्था लि. फिक्कल-७ आरूवोटे इलाम-१, हिमशिखर चिया उत्पादक सहकारी संस्था लि. हर्कटे कन्याम इलाम-१ इलामेली चिया उत्पादक सहकारी लि. फिक्कल, इलाम-१, हरियाली जैविक चिया उत्पादक सहकारी संस्था लि. माइपोखरी, इलाम-१, तिनचुरे चिया कृषक सहकारी संस्था लि. फाकफोक, इलाम-१ र भापा जिल्लाको सम्भाव्यताको आधारमा पाराखोपी साना किसान चिया सहकारी संस्था लि. हल्कारी-१, भापा-१ शुभ चिया सहकारी संस्था लि. बाहुनडाँगी-२, भापा-१ महेन्द्रनगर सहकारी संस्था मेचीनगर सहकारी संस्था मेचीनगर १० समेत जम्मा ९ वटा चिया प्रशोधन कारखानाहरू निर्माण गर्न लागि परेका छन्। यी कारखानाहरू निर्माण भएपछि भने हरियोपत्तिको उचित मूल्य मूल्ड चिया किसानहरूले पाउन सक्नेछन्। हरियो चियापत्तिको उत्पादन क्षमतालाई हेर्ने हो भने माथि उल्लेखितबाहेक आगामी वर्षमा गोर्खे, नयाँबजार, नामसालिङ पशुपतिनगर क्षेत्रका केन्द्रमा पर्ने जोगमाइ, शनिश्चरे, गोदक शान्तिपुर लक्ष्मीपूरको केन्द्र लक्ष्मीपूर र कन्याम क्षेत्रमा एक गरी ३ वटा कारखाना बन्न सकेमा नेपालको पूर्वाञ्चल चियाखेतीको विकासको लागि वास्तविक समृद्धशाली बन्न गई Green Gold को परिकल्पना साकार हुने कुरामा कसैको दुईमत छैन।

चियाखेतीको विकास, प्रशोधन, निकासी सफल पार्न हामी चिया किसानहरूका लागि एकै साथ समायोजन गरी अघि बढ्नु आवश्यक छ भन्ने कुरा हामीले कहिल्यै बिसर्न हुन्न। यसको मतलब हामी चिया उत्पादक किसानहरूले चियाको गुणस्तर निर्माण गर्न २ पात १ सुइरो सकेसम्म छोटो ५/६ दिनमा चिया टिप्नुपर्ने र कम्पोष्ट मलको प्रयोग गर्ने सबै चिया किसान दाजु-भाई, दिदी-बहिनीहरूमा अनुरोध गर्दै नयाँ वर्ष २०६६ सालको हार्दिक मंगलमय शुभकामना बाँड्न चाहन्छु।

(लेखक पूर्वेली साना किसान चिया संघ इलाम फिक्कल तथा श्री फिक्कल चिया उत्पादक सहकारी संस्था लि. फिक्कल-७ आरूवोटका अध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

पूर्व नेपालमा चियाको विकास समस्या र सम्भावना

पदम बहादुर गजमेर

चियाको उत्पत्ति चीनबाट भएको तथा चिया पिउने प्रचलन चीनबाट शुरू भएको हो । विश्वमा चिया पेय पदार्थको रूपमा प्रचलनमा आएको ४७४५ वर्ष भइसकेको छ । भारतमा चियाको प्रवेश अठारौं शताब्दीमा चीनबाट भएको हो । सन् १७७४ मा चीनबाट चियाको विउ ल्याएर आसाममा चिया खेतीको प्रारम्भ भयो । दार्जिलिङमा सन् १८४१ देखि चिया खेती शुरू भयो ।

चिया पानी पछाडि सबैभन्दा बढी प्रयोग हुने, प्रचलित र सस्तो पेय पदार्थ हो । यसलाई सबै उमेरका मानिसले प्रयोग गरेको पाइन्छ । विश्व खाद्य कृषि संगठनले चियालाई सबैभन्दा स्वच्छ पेयको संज्ञा दिएको छ । चिया खेतपि ४५° उत्तर अक्षांशदेखि ३४° दक्षिण अक्षांशसम्मको ३४ भन्दा बढी देशहरूमा गरिन्छ । विश्वको कुल चिया उत्पादन ३७९४ मिलियन के.जी. पुगिसकेको छ, जसमा सबभन्दा बढी चीनको ११६५ मिलियन के.जी. र भारतको ९४४ मिलियन के.जी. रहेको छ ।

नेपालमा चिया

इलाम गौडाका तात्कालिन वडा हाकिम कर्णेल गजराज सिंह थापाले, आजभन्दा १४५ वर्ष पहिले इलाम र त्यसको दुई वर्ष पछाडि इलामकै सोक्तिममा चिया रोपण गरी, नेपालमा चिया खेती प्रारम्भ गरे । इलाममा पहिलो रोपण भएको १५ वर्ष पछाडि इलाम र सोक्तिम दुवै ठाउँमा सानो प्रशोधन कारखाना स्थापना भएको थियो । इलाम र सोक्तिममा चिया रोपण भएकै समयमा, इलामकै दक्षिण, लोदिया क्षेत्रमा, चिया रोपिएको थियो भन्ने जनश्रुति छ, हाल त्यहाँ चिया नभए तापनि साइली कमान, कान्छी कमान भन्ने स्थानीय बनाइ छ । यस्तै सिन्धुलीको गौरी डाँडामा र उदयपुरमा डिट्टा गौरी नारायण गिरीको सक्रियतामा चिया रोपिएको थियो भन्ने जनश्रुति छ । इलाम र सोक्तिममा चिया रोपण भएकै समयमा धरान विजयपुरको भालु ढुङ्गामा चिया रोपिएको थियो भन्ने बनाई छ । सिन्धुली, उदयपुर, विजयपुर कुनै पनि ठाउँमा त्यसबेला रोपिएको चिया छैन । तर इलाम र सोक्तिम कमानले अहिले पनि राम्रो उत्पादन दिइरहेको छ । इलाम चिया बगान नेपाली चिया उद्योगको गौरव र इलामको सौन्दर्य हो ।

विकासक्रम

विभिन्न कारणले चिया खेती शुरू भएको एक शताब्दीपछि सम्म नेपालमा चिया खेतीको कुनै विकास हुन सकेन । चिया खेतीको सम्पूर्ण विकास र प्रवर्द्धन गर्ने मुख्य उद्देश्य लिई वि.सं. २०२३ सालमा नेपाल चिया विकास निगमको स्थापना भयो र चियाको विकासले गति लिन थाल्यो । पूर्वी तराईको भापा जिल्लामा वि.सं. २०१६ मा निजीस्तरको पहिलो चिया बगान, बुद्धकरण टि स्टेटको स्थापना भएपछि निजीस्तरमा चिया खेतीको शुरूवात भयो । साना किसान चिया आयोजना २०३५ सालमा फिक्कलमा स्थापना भएपछि, कृषक स्तरमा व्यवसायिक चिया खेती शुरू भयो । पूर्वी नेपालमा चिया खेतीको प्रशस्त सम्भावना रहेकोले, २०३९ सालमा इलाम, पाँचथर, धनकुटा, तेह्रथुम र तराईको भापा, चिया क्षेत्र घोषणा भएपछि, प्राविधिक सेवा कटिङ्ग

विउ उपलब्ध गराउन प्रदर्शन स्थल सहितको चिया विस्तार योजनाहरू स्थापना भई चिया खेती शुरू भई व्यावसायिक रूप लिदैछ । भूपापामा २०५० सालदेखि मात्र कृषकस्तरमा चिया खेती शुरू भयो ।

पूर्वको इलाम, पाँचथर, धनकुटा, तेह्रथुम र भूपापामा मात्र सीमित रहेको चिया खेती, ताप्लेजुङ्ग, संखुवासभा, भोजपुर, खोटाङ्ग, उदयपुर, सिन्धुली, रामेछाप, दोलखा, सिन्धुपाल्चोक, नुवाकोट, गोरखा, लमजुङ्ग र कास्कीमा पनि शुरू भई अरू विस्तार हुने क्रममा छ ।

पूर्वमा चिया खेतीको विकास

नेपालमा चिया खेतीको विकास र विस्तार पूर्वी पहाडी जिल्लाहरू तथा तराईको भूपाको महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ । यो ठाउँहरूमा भइरहेको चिया खेतीको विकासको सामान्य जानकारी दिनभन्दा पहिले यस क्षेत्रको परिचय दिन आवश्यक भएकोले सामान्य परिचय दिइएको छ ।

पूर्वाञ्चल सामान्य परिचय : देशको सुदूरपूर्वको पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रमा मेची, कोशी, सगरमाथा अञ्चलका १६ जिल्लाहरू पर्दछन् । पूर्वाञ्चलको क्षेत्रफल २८,५४६ वर्ग किलो मिटर र २०५८ को जनगणनाअनुसार ५३४४४७६६ ।

सिमाना : पूर्व : भारतको सिक्किम र पश्चिम बंगाल राज्य ।

पश्चिम : मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रको जनकपुर अञ्चल ।

उत्तर : चीन स्वाशाति क्षेत्र तिब्बत ।

दक्षिण : भारतको विहार राज्य ।

यस क्षेत्रमा नेपालको सबैभन्दा होचो (भूपाको केचना ६० मी.) देखि संसारको सबैभन्दा अग्लो चुचुरो सगरमाथा ८८४८ मि. पर्दछ । यसबाहेक अन्य शिखरहरू, कञ्चनजंघा ८५८६ मि., ल्होत्से ८५१६ मि., मकालु ८४६३ मि. यसै क्षेत्रमा पर्दछ । सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज, मकालु वरूण राष्ट्रिय निकुञ्ज, कोशी टप्पु वन्यजन्तु आरक्ष, कञ्चनजंघा संरक्षण पूर्वाञ्चलमा पर्दछन् ।

यस क्षेत्रलाई उच्च पहाड, मध्य पहाड र तराई गरेर तीन भागमा बाँड्न सकिन्छ । उच्च पहाडमा ताप्लेजुङ्ग, संखुवासभा र सोलुखुम्बु पर्दछन् । मध्य पहाडमा इलाम, पाँचथर, धनकुटा, तेह्रथुम, भोजपुर, खोटाङ्ग, उदयपुर, ओखलढुङ्गा जिल्लाहरू पर्दछन् । तराई क्षेत्रमा भूपा, सुनसरी, मोरङ्ग, सप्तरी र सिराहा जिल्लाहरू पर्दछन् ।

पूर्वमा चिया

सुदूरपूर्वी जिल्ला इलामबाट नेपालमा चिया खेती शुरू भएको १४५ वर्ष भइसकेको छ । भूपा जिल्लामा निजीस्तरको पहिलो चिया बगान स्थापना गरेर निजीस्तरबाट चिया खेती शुरू भएको ४९ वर्ष भयो । यस्तै साना किसानस्तरमा पूर्वी इलामबाट शुरू भएको तीन दशक नाघिसकेको छ । इलामबाट शुरू भएको चिया

खेती भापा र पूर्वका अन्य पहाडी जिल्लाहरू धनकुटा, तेह्रथुमसम्म विस्तार भई व्यवसायिकरूप लिइरहेको छ। एक सर्वेक्षणअनुसार इलाम, पाँचथर, धनकुटा, तेह्रथुममा मात्र ३० हजार हेक्टरभन्दा बढी जमिन खेतीको लागि उपयुक्त भएको अनुमान छ। भू-बनोट, जलवायु, महाभारत श्रृंखलाको दक्षिणमा अवस्थित आदि कारणले इलाम चिया खेतिको लागि ज्यादै उपयुक्त भएको विज्ञहरूको भनाइ छ, जहाँ १० हजार हेक्टरभन्दा बढी जमिन चिया खेतीको लागि उपयुक्त भएको अनुमान छ। पूर्वका अन्य पहाडी जिल्लाहरू पनि चिया खेतिको लागि उपयुक्त भएको, विकास र विस्तारको प्रशस्त सम्भावना भएको ती ठाउँहरूमा भइरहेको चिया खेतीको विस्तारले देखाउँछ।

८ जना किसानबाट शुरू भएको चिया खेतीमा तीन दशकको अवधिमा कृषक परिवारले ७५६४ हेक्टर रोपण गरिसकेका छन्। निजीस्तरमा चिया खेती शुरू भएको पाँच दशकमा निजीस्तरको र नेपाल चिया विकास निगमको बगानसमेत हाल बगानको संख्या १३४ पुगिसकेको छ तथा रोपण क्षेत्रफल ९०३० हेक्टर पुगेको छ। प्रशोधन कारखानाहरूको संख्या ४० वटा छ, जसमध्ये २५ वटा सि.टि.सि. र १५ वटा अर्थोडक्स कारखाना रहेका छन्। कुल चिया क्षेत्रफलमा ४० हजारभन्दा बढी श्रमिकहरू प्रत्यक्षरूपमा संलग्न छन्। तराईको भापा र अन्य पहाडी जिल्लाका ७७९१ किसानका ३८९५५ परिवार सदस्यहरू चियामा आश्रित छन्।

नेपालमा चियाको वर्तमान स्थिति, उत्पादन क्षेत्रफल

क्षेत्रफल : हेक्टर, उत्पाद : के.जी.

क्र.सं.	जिल्ला	चिय बगान		कृषक संख्या	साना किसान		जम्मा	
		क्षेत्रफल	उत्पादन		क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
१.	भापा	६१०७	९२४८६२४	८७१	२८८९	४७४९७८४	८९९६	१,४०,४८,४०८
२.	इलाम	१३४७	४९१५२७	४९३५	३७८३	१०९७४२३	५१३०	१५,८८९५०
३.	पाँचथर	३८२	८९५०२	८४७	४३३	१४०२९८	८१५	२२९८००
४.	धनकुटा	२१९	५००८९	३८७	२०५	७२९८६	४२४	१२३०७५
५.	तेह्रथुम	२३	५५६७	४०२	१६१	४०६९०	१८४	४६२५७
६.	अन्य	९५२	५५००२	३४९	९३	३५९९८	१०४५	९१०००
	जम्मा	९०३०	९९४०३११	७७९१	७५६४	६१८७२७९	१६५९४	१,६१,२७,४९०

माथिको तथ्याक्त विवरणअनुसार

नेपालको कुल चिया रोपण क्षेत्रफल १६५२४ हेक्टर र कुल उत्पादन १,६१,२७,४९० के.जी. रहेको देखिन्छ।

बगानहरूको क्षेत्रफल ९०३० हेक्टर कुल क्षेत्रफलको ५४.४२ प्रतिशत।

साना किसानको क्षेत्रफल ७५६४ हेक्टर, कुल क्षेत्रफलको ४५.५८ प्रतिशत

बगानहरूको जम्मा उत्पादन ९९,४०३११ के.जी कुल उत्पादनको ६१.६४ प्रतिशत।

साना किसानको जम्मा उत्पादन ६१,८७,२७९ के.जी. कुल उत्पादनको ३८.३६ देशको कुल चिया उत्पादनमा भापा जिल्लाको योजना ८७.११ प्रतिशत, इलामका ९.८५ प्रतिशत र बाँकी अन्य जिल्लाहरू रहेको

छ।

अर्थोडक्स चियाको कुल उत्पादनमा २०,७९०८२ के.जी. मा इलामवाट ७६.४२ प्रतिशत, पाँचथरवाट ११.०५ प्रतिशत, धनकुटावाट ५.९२ प्रतिशत, तेह्रथुमवाट २.२३ प्रतिशत र बाँकी ४.३८ प्रतिशत अन्य जिल्लाहरूवाट भएको देखिन्छ।

चिया क्षेत्रफल र उत्पादनमा भ्र्पा जिल्ला अग्रस्थानमा रहेको छ, जहाँ सि.टि.सी. चिया मात्र उत्पादन हुन्छ, देशको आन्तरिक भाग पूरा गरी, केही वर्षदेखि विदेश निर्यात भइरहेको छ।

एक सर्वेक्षणअनुसार प्रतिव्यक्ति वार्षिक खपत ३५० ग्राम अनुमान गरिएको छ। वार्षिक वृद्धि ५ प्रतिशत अनुमान गरिएको छ।

बगान तथा साना किसानको चिया रोपण स्थिति-रोपण क्षेत्रफल हेक्टर

वर्ष	०५५।५६	०५६।५७	०५७।५८	०५८।५९	०५९।६०	०६०।६१	०६१।६२	०६२।६३	०६३।६४	०६४।६५
निजी (बगान)	७०११	७०११	८१७९	८१७९	८३२१	८८६९	८९११	८९११	९०११	९०३०
साना किसान	३२३९	३२३९	३८१८	४१८६	४३१४	६१४३	६९८९	७१००	७४०९	७५६४
जम्मा	१०२५०	१०२५०	११९९७	१२३३५	१२६३५	१५०१२	१५९००	१६०११	१६४२०	१६५९४

अर्थोडक्स र सि.टि.सि. चिया उत्पादन र स्थिति उत्पादन : मे. टन

वर्ष	०५५।५६	०५६।५७	०५७।५८	०५८।५९	०५९।६०	०६०।६१	०६१।६२	०६२।६३	०६३।६४	०६४।६५
अर्थोडक्स	४६९	९०७	११००	११८५	१२९८	१५९१	१६६७	१६५५	१९७७	२०७९
सि.टि.सि.ज	४०२४	४१७८	५५३८	६३३४	६९००	१००६०	१०९३९	१२०३३	१३१९१	१४०४८
जम्मा	४४९३	५०८५	६६३८	७५१९	८१९८	११६५१	१२६०६	१३६८८	१५१६८	१६१२७

जिल्लाअनुसार चिया बगान, प्रशोधन कारखाना

क्र.सं.	जिल्ला	बगान र प्रशोधन कारखाना भएको संख्या	प्रशोधन कारखानामात्र भएको संख्या	बगान मात्र भएको संख्या
१	भ्र्पा	१७	८	७६
२	इलाम	२	१०	२२
३	पाँचथर	१		१६
४	धनकुटा	३		३
५	तेह्रथुम			६
६	अन्य	१		
	जम्मा	२४	१८	१२६

चिया बजार

विश्व चिया उत्पादनमा नेपालको योगदान ०.४७ प्रतिशत र निर्यातमा..... प्रतिशत मात्र रहेको छ। आन्तरिक बजारलाई विचार गर्दा सि.टि.सि. चियालाई बजारको समस्या छैन। आन्तरिक माग पूरा गरेर केही वर्षदेखि भारत र अन्य देश निर्यात भइरहेको छ। तर आन्तरिक खपत ५ प्रतिशतभन्दा कम रहेको अर्थोडक्स चिया ९५ प्रतिशतभन्दा बढी निर्यातमा भर पर्नुपर्दछ। मुख्य बजार भारत, जर्मन, जापान, अमेरिका रहेका छन्। निर्यातको लागि अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा स्वीकार हुने मापदण्ड अवलम्बन गर्न आवश्यक छ। साथै स्थापित बाजिलिड चियासँग प्रतिष्पर्दा गर्नुपर्दछ।

हरियो पत्ति मूल्य

चिया खेतीको विकास योजनावद्ध रूपमा भएको छैन। यातायात, विजुलीजस्ता अत्यावश्यक पूर्वाधारहरूको विकास नभएका ठाउँमा पत्ति चिया खेतीको विकास र विस्तार भएका छन् र भइरहेका छन्। चिया उत्पादन शुरू भइरहेका कतिपय ठाउँमा हरियो पत्ति बजारको समस्या छ। कारखानाहरू तथा एउटै जिल्लामा पनि हरियो पत्तिको मूल्य फरक छ। इलाम जिल्लाको तुलनामा धनकुटा, तेह्रथुम र पाँचथरका कृषकहरूले राम्रो मूल्य पाएको देखिन्छ। हरियो पत्तिको मूल्य निर्धारणमा कृषकहरूको प्रतिनिधिमूलक सहभागिता नरहेको गुनासो छ। हरियो पत्तिको मूल्यमा कमी आइरहेको अवस्थामा चियाको उपभोक्ता मूल्य घटेको पाइदैन।

हरियो पत्तिको स्थानीय मूल्य

मूल्य रु. प्र. के.जी.

क्र.सं.	जिल्ला	०६२/६३	०६३/६४	०६४/६५	०६५/६६	
१.	इलाम					
	फिक्कल	रु. ११ - २१.५०	रु. १२ - १८	रु. १४ - १९	रु. १३ - १९	२०६५ मंसिरसम्म
	मंगलबारे	रु. १४ - २२	रु. ११ - १८.५५	रु. ११ - १९	रु. १० - १७	" "
	जसविरे	रु. २० - २२	रु. १६ - २२	रु. १६ - २२	रु. १६ - २२	" "
२.	पाँचथर					
३.	धनकुटा	रु. ३०।-	रु. ३०।-	रु. ३०.५०	रु. ३०.५०	" "
४.	तेह्रथुम	रु. २८।-	रु. २८.५०	रु. ३०।-		" "
५.	भापा			रु. १.५० - १९	रु. १९.४०-२०.७४	" "

चियाको विकासमा संलग्न संस्थाहरू

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड : चिया कफी उद्योगको योजनावद्ध विकास नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने गराउने मुख्य उद्देश्य लिई बोर्ड ऐन, २०४९ अन्तर्गत राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डको २०५० सालमा स्थापना भएको हो।

अन्य संघ संस्थाहरू

- नेपाल चिया उत्पादक संघ, भापा
- नेपाल टि एशोसिएसन
- मझौला किसान चिया उत्पादक संघ, भापा
- साना किसान चिया उत्पादक महासंघ, नेपाल
- चिया उत्पादक संघ जिल्ला समिति, इलाम
- चिया उत्पादक जिल्ला सहकारी संघ, इलाम
- हिमायलन अर्थोडक्स टि प्रोड्यूस एशोसिएशन (HOTPA)
- टि सेक्टर सर्भिस सेन्टर
- हिमालयन चिया उत्पादक सहकारी लि. (HIMCOP)
- साना किसान जिल्ला संघ, पाँचथर
- साना किसान जिल्ला संघ, पाँचथर
- साना किसान जिल्ला संघ, धनकुटा

- साना किसान जिल्ला संघ, तेह्रथुम
- कृषि उद्यम केन्द्र
- व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्र
- एस.एन.भी. नेपाल
- जि.टि. जेड, जाइका

चुनौती, समस्या र सम्भावना

पूर्वाधारको विकास : चिया खेती शुरू भइसकेका र सम्भाव्य ठाउँहरूमा मुख्य सडक, सहायक सडक, विजुलीजस्ता पूर्वाधारको विकास नहुनु ।

सघन क्षेत्रको छनौट : चिया खेती विस्तारक्रममा सघन क्षेत्र छनौट नगरी, कार्यक्रम सञ्चालन र विस्तार कार्य हुनु । अनियन्त्रित र अव्यवस्थितरूपमा चियाखेतीको विस्तार हुनु । योजनावद्धरूपमा चियाखेतीको विस्तार हुन सकेको छैन । उत्पादन प्रशोधनदेखि बजार र प्राविधिक सेवाको समस्या हुन सक्छ ।

तथ्याङ्कको अपर्याप्तता : चियाको रोपण क्षेत्रफल, उत्पादन प्रशोधनको सही तथ्याङ्क पाउन समस्या छ । सही तथ्याङ्कको अभावमा नीति निर्माण, कार्यान्वयन योजना तर्जुमा आदिमा असर परेको देखिन्छ ।

हरियो पत्ति उत्पादन प्रशोधन : तराईको भापा र इलामको माइखोला पूर्वको दैनिक उत्पादन त्यहाँ स्थित कारखानाहरूको क्षमताभन्दा बढी छ । प्रत्येक साल हुने उत्पादन वृद्धिको आधारमा कारखानाहरूको क्षमता वृद्धि र नयाँ कारखानाहरू स्थापना हुन सकेका छैनन् । तर इलामकै जसविरे, साँखेजुङ्ग, जितपुरस्थित प्रशोधन कारखानाहरू पूर्ण क्षमतामा सञ्चालन हुन नसकेको त्यहाँको वार्षिक उत्पादन रकडले देखिन्छ । कारखाना स्थलभन्दा टाढा टाढासम्म चिया रोपण हुनु, ती ठाउँहरूसम्म यातायाको असुविधा आदि मुख्य कारण हुन् । इलामकै उत्तर पश्चिमका धेरै गा.वि.स. का कृषकहरूको र पाँचथर, धनकुटा, तेह्रथुमका कैयन गा.वि.स. का कृषकहरूको हरियो पत्ति बजारको समस्या छ । धनकुटास्थित प्रशोधन कारखानाहरूलाई पनि अहिलेकै अवस्थामा हरियो पत्ति आपूर्तिको समस्या देखिन्छ ।

प्राविधिक जनशक्ति : चियाको विकासमा संलग्न सरकारी गैरसरकारी संस्थाहरूको सिमित प्राविधिक जनशक्तिबाट भइरहेको प्राविधिक सेवा, तालिम, विकास भइरहेका नयाँ-नयाँ प्रविधि बढ्दो कृषक संख्या, क्षेत्र विस्तार, भौगोलिक दुरीको आधारमा अपर्याप्त छ । भएका प्राविधिक जनशक्तिलाई दक्ष बनाउनुपर्ने र दक्ष जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिनुपर्दछ ।

समन्वयको अभाव : चियाको विकासमा संलग्न विभिन्न सरकारी गैरसरकारी निकायबीच समन्वयको अभाव देखिन्छ ।

अनुसन्धान : चियाको विकास र विस्तारसँगै अनुसन्धानको कार्य हुनुपर्ने तर नेपालको सन्दर्भमा चियाको अनुसन्धानको कार्य हुन सकेको छैन । भारतीय चिया प्रविधि उत्कृष्ट मानिन्छ तर त्यस्तो प्रविधिको पनि सहीरूपमा लागू हुन सकेको छैन । अनौपचारिक रूपमा, पहाड र तराईको लागि थुप्रै चियाका जातहरू

भिन्नसकेका छन्, ती जातहरूमध्ये उपयुक्त जातहरूको अध्ययन अनुसन्धानको कार्य हुन आवश्यक भइसकेको छ । आफ्नै सिड क्लेन जातको विकास हुन आवश्यक छ । कृषि अनुसन्धान परिषद्वाट चियामा केही अनुसन्धानको कार्य भइरहेको थाहा हुन आएको छ तर यसको परिणाम आउन अझै केही वर्ष लाग्न सक्छ । चिया उत्पादनदेखि उपभोक्तासम्म पुग्न थुप्रै परिक्षण पार गर्नुपर्ने भएकोले परीक्षण गर्न संस्थागत सेवा, आधुनिक प्रयोगशालाको आवश्यक छ ।

गुणस्तरीय उत्पादन : धेरै ठाउँमा छरिएर रहेका किसानहरूवाट हरियो पत्ति सङ्कलन गरी चिया तयार गर्दा गुणस्तरीयता कायम गर्न समस्या हुन्छ । चियाको विस्तारक्रममा विभिन्न जातहरूको मिश्रित रोपाई, उपयुक्त काँटछाँट चक्र नअपाउनु, कलमी गरिएका मुना र स्किफ मुना एकै ठाउँमा राखिनु, ढुवानी क्रममा पत्ति खाँदिएररहनु, कच्चा बाटोको कारण ढुवानीमा लामो समय लाग्नु, कलमी मुना (फुट पत्ति) को न्यून मूल्य, लामो काँटछाँट चक्र अपनाउनु, प्लकिङ्ग राडण्ड लामो हुनु, पत्ति टिप्ने दक्ष श्रमिकको अभाव, श्रमिक उत्पादकत्व कम हुनु, हरियो पत्ति मूल्य आदि कारणले अर्थोडक्स उत्पादक चिया कृषकहरूको स्तरीय टिपाईमा ध्यान जान नसकेकाले गुणस्तरीय उत्पादनमा असर परेको छ ।

कारखाना र किसानबीचको सम्बन्ध : उत्पादक, किसान र कारखानाबीच सुमधुर सम्बन्धको अभाव देखिएको छ । यसमा हरियो पत्तिको मूल्य, हरियो पत्तिको ग्राडिङ्ग, उत्पादन लागत, मूल्य निर्धारणमा प्रतिनिधि मूल्य सहभागिताको अभाव, हरियो पत्तिको गुणस्तर, मल विषादीको प्रयोग, हरियो पत्तिको रकम भुक्तानीको समयावधी आदि मुख्य कारण रहेको देखिन्छ ।

बजार व्यवस्थापन : तराईको भापामा उत्पादन हुने सि.टि.सि. चियालाई हाल बजारको समस्या देखिएको छैन, आन्तरिक माग पूरा गरी केही वर्षदेखि निर्यात भइरहेको छ । तापनि आन्तरिक माग सुदृढ नभएको व्यवसायीहरूको भनाइ छ । सि.टि.सि. चियाको अत्यन्त ठूलो र लाभदायक बजार पाकिस्तान हुन सक्छ, तर भारतीयस्थल मार्ग भएर त्यहाँसम्म निर्यात गर्ने पहलको सम्बन्धमा सरकारको ध्यान नगएको व्यवसायीहरूको भनाइ छ । पहाडमा उत्पादन हुने, अर्थोडक्स चिया ९५ प्रतिशतभन्दा बढी निर्यातमा भर पर्नुपर्दछ । उत्पादनको ठूलो हिस्सा भारतमा विक्री गर्नुपरेकोले राम्रो मूल्य पाउन नसकेको उद्यमी व्यवसायीको भनाइ छ । विश्व बजारमा रासायनिक मल विषादीरहित चियाको माग भएकोले अर्गानिक चिया उत्पादन अनिवार्य आवश्यकता र बाध्यता भइसकेको छ, तर प्रविधि कृषक स्तरसम्म पुऱ्याउन दक्ष प्राविधिकको अभाव, रासायनिक मल विषादीको विकल्पमा सर्वसुलभ आपूर्तिको समस्या, अर्गानिक प्रमाणिकरणको समस्या छ । कोलकोता र सिलगढीको अकशन मूल्यले पनि चियाको मूल्यमा असर पार्ने गरेको छ । क्वारेन्टाइन चेकका लागि चिया लोड भएको गाडी, भारतीय नाकामा हप्तौ रहनुपर्ने कारणले, गुणस्तर र मूल्यमा असर पार्छ । चिया आयात निर्यातमा ठोस नीतिको आवश्यकता छ ।

राष्ट्रिय चिया नीतिले नेपालमा चियाको अकशन प्रणाली विकास गर्ने नीति लिएको भए पनि हालसम्म यसमा प्रगति भएको जानकारी छैन । नेपाली चियाले कोलकत्ताको अकशन बजारमा बजारमा सहज प्रवेश पाउन सकेको छैन ।

वित्तीय समस्या : चियामा दीर्घकालीन लगानी आवश्यकता पर्दछ । रोपण गरेको ५/७ वर्ष उत्पादन

दिन लाग्ने भएकोले व्याजमा अनुदान दिन अवश्यक छ । यस अवधिमा चिया कृषक उद्यमीलाई वित्तीय संस्था र राज्यले संरक्षण दिन सकेमा १०० वर्षसम्म प्रतिफल दिन सक्छ, जुन अन्य व्यवसायमा कमै पाइन्छ । यसैले चिया व्यवसायलाई आवश्यक पर्ने पूँजी प्रवाहमा सरलीकरण हुनुपर्दछ । वित्तीय नीतिमा भइरहने परिवर्तन र परिवर्तित लगानी नीतिले चिया कृषक उद्यमीलाई असर पारिरहेको हुन्छ । चियामा ऋण लिँदाको धितोको पुर्नमूल्याङ्कन र प्रत्येक महिना लिइने व्याजमा पुनर्विचार हुनुपर्ने, सम्बन्धित पक्षको भनाइ रहेको छ । चिया रोपणमा लगानी गर्ने कृषि विकास बैकबाट केही समयदेखि लगानी नभएकोले चियाको विकासमा वित्तीय समस्या रहेको छ । न्युन असुलिको कारणले बैकको पनि समस्या रहेको देखिन्छ ।

बन्दको प्रभाव : विभिन्न कारणले देशमा बराबर भइरहेको बन्दबाट अन्य उद्योग जस्तै : चिया उद्योग, व्यवसाय पनि प्रभावित रहेको छ । चिया आफै पनि एक श्रम प्रधान उद्योग हो, जहाँ हजारौं श्रमिक रोजगारिमा संलग्न छन्, साथै हजारौं चिया कृषकबाट उत्पादन भएको हरियो पत्तिबाट दर्जनौं कारखाना सञ्चालन भएका छन् । मजदुर र किसानको आफ्नो-आफ्नो समस्या र माग रहेको हुन्छ, जसको कारणले पनि कहिलेकाहीं बन्द हुने अवस्थाको सिर्जना हुन्छ ।

सम्भावना

इलाम, पाँचथर, धनकुटा, तेह्रथुम र पूर्वी नेपालको अन्य पहाडि जिल्लाहरूको भु-बनोट, हावापानी, चियाको लागि उपयुक्त हुनु गर्वको विषय हो । सि.टि.सि. चियामात्र उत्पादन हुने तराईको भापा जहाँ दशको कुल चिया उत्पादनको ८७ प्रतिशत उत्पादन हुन्छ । देशको आन्तरिक माग पूरा गरी केही वर्षदेखि निर्यात भइरहेको छ । इलाम र अन्य पहाडी जिल्लाहरूबाट उत्पादन हुने अर्थोडक्स चिया, विश्व प्रसिद्ध दार्जिलिङ्ग जस्तै उच्च गुणस्तरको छ । हाल दार्जिलिङ्ग चियाको उत्पादन क्षमता र गुणस्तरमा क्रमिक हास आउँदै गरेको परिप्रेक्ष्यमा नेपाली चियाले आफ्नो विशिष्ट गुणसहित विश्व बजारमा प्रवेश गरेर परिचय दिन सकेमा भने नेपाली चियाले ठाउँ लिने प्रशस्त सम्भावना छ । दार्जिलिङ्ग जहाँ विस्तारको लागि जमिनको अभाव छ पुनः रोपणको लागि पुरानो चिया हटाउँदा व्यापक भू-क्षय र अन्य थुप्रै समस्या हुन सक्छ । दार्जिलिङ्ग चियाको कुल उत्पादनभन्दा विश्व बजारमा ४ गुना बढी माग भएको अनुमान छ । यसैले पनि नेपाली चियाले बजार पाउने सम्भावना छ । तर पनि गुणस्तरमा अझै पनि व्यापक सुधार र अन्तर्राष्ट्रिय बजार प्रवर्द्धनमा ध्यान दिन आवश्यक भएको छ । हाम्रो तराई र पहाडका कम उमेरमा चियाबाट भएको उत्पादन निश्चित उच्च गुणस्तरको छ, तर यसको उचित प्रचार-प्रसार हुनुपर्दछ । किनकी चियाको विश्वबजारमा प्रवेश पाउन सजिलो छैन । स्थापित ब्राण्ड र बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्दछ । ९५ प्रतिशतभन्दा बढी निर्यातमा भर पर्नुपर्ने अर्थोडक्स चिया आयात गर्ने देशले निर्धारण गरेको मापदण्ड पूरा गर्नुपर्दछ, जुन सजिलो छैन । अर्गानिक चिया उत्पादन अनिवार्य आवश्यकता र वाध्यता भइसकेको छ । अर्गानिक अर्थोडक्स चिया र गुणस्तरीय उत्पादनमा नै नेपाली चियाको भविष्य गाँसिएको छ । अर्थोडक्स चियाको कुल उत्पादनमा ६७ प्रतिशतसम्म साना किसानहरूबाट हुने भएको चिया किसान पशुपालन र अन्य कृषि व्यवसायमा संलग्न हुने भएकोले, अर्गानिक पद्धति अपनाउन समस्या हुँदैन तर सही प्रविधि कृषक स्तरसम्म पुऱ्याउन समस्या छ । रासायनिक मल विषादी प्रयोग नगर्ने वा कम गर्दै लानेबारे पहाडका चिया किसान सचेत भएको पाइन्छ तर विरूवालाई

आवश्यक खाद्य तत्व, अन्य श्रोतबाट आंशिक मात्र पूरा गरेको पाइन्छ, उत्पादनमा आइरहेको द्वासरतर्फ उचित ध्यान दिएको पाइँदैन तर देशभित्रै व्यापक खपत हुने आन्तरिक माग पूरा गरी निर्यात भइरहेको सि.टि.सि. चियामा रासायनिक मल र विषादी प्रयोग भइरहेको छ, जुन आवश्यकता र बाध्यता दुवै हो । कतिपय अत्यावश्यक सावधानी अपनाएको पाइँदैन । यसैले हामीले हाम्रो चियाले अरूको स्वास्थ्यमा पार्ने असरको लागि मात्र होइन, हाम्रो आफ्नै वातावरण संरक्षण मानव स्वास्थ्य रक्षा, दिगो विकासको लागि सबै प्रकारको चियाको साथ अन्य कृषि उत्पादन नमा पनि अर्गानिक पद्धतिअनुसार गरिनुपर्दछ । तर यसको लागि राज्यबाट संरक्षण र विशेष कार्यक्रम ल्याउनुपर्दछ । चियाको सम्पूर्ण विकासको लागि टि बोर्डको भूमिका सशक्त हुनुपर्दछ ।

चिया क्षेत्रको विकास र विस्तार छोटो समयमा नहुने भएकोले चियाको सम्पूर्ण पक्ष समेटिएको प्रष्ट दिगो नीतिगत व्यवस्थाको कमी महसुस भएको छ । चियाको विकासको लागि दीर्घकालीन ठोस नीतिको आवश्यकता छ । विद्यमान चिया नीतिले नसमेटिएको प्रष्ट पार्न नसकेको कुरालाई प्रष्ट पारिनुपर्दछ । तात्कालिन र दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरी नीति निर्धारण गरिनुपर्ने देखिन्छ ।

कृषकहरूको हरियो पत्तिको मूल्य निर्धारण समस्याको रूपमा रहेकोले उत्पादन लागतको आधारमा कृषकहरूको प्रतिनिधिमुलक सहभागितामा निर्धारण गरिनु उचित देखिन्छ ।

नेपालको आफ्नो क्लोनको विकासको लागि होटपाको हिम्टेक्स कार्यक्रमअनुसार भएको प्रयासलाई निरन्तरा दिई प्रमाणिकरण र विस्तार हुन आवश्यक छ । अनौपचारिकरूपमा भित्रिसकेका चिया जातहरूमध्ये उपयुक्त जातहरूको अध्ययन अनुसन्धानको लागि आवश्यक कार्य सुरु हुनुपर्दछ । चिया विस्तार योजना मंगलबारेबाट उत्पादन सुरु भएको सिडस्टक परीक्षण गरी प्रमाणिकरण भए नेपालको पहाडको चिया विस्तारमा नौलो प्रयोग हुनेछ ।

राज्यबाट चिया रोपणको लागि व्याज अनुदान र अन्य सुविधाको लागि साना किसान, मझौला किसान र ठूला किसानमा वर्गीकरण गरी सुविधा उपलब्ध गराउँदा व्यवहारिक हुन सक्छ । पूर्वाधारको विकास नभएको तर चिया खेतीको विस्तार भइरहेका यस्ता ठाउँहरूमा कारखाना स्थापना गर्ने उद्यमीलाई विशेष सुविधा दिईदा, उद्यमीलाई प्रोत्साहन ध्यान दिइनु आवश्यक भइसकेको छ । चियाको दक्ष जनशक्ति उत्पादन र विकास साथै चियाको अनुसन्धान केन्द्र तथा ईकाईहरूको स्थापना गर्नेतर्फ कार्यक्रम लक्षित हुनुपर्दछ । राष्ट्रिय चिया नीतिले निजी क्षेत्रको सहभागितामा लिलामी प्रणालीको विकास गरिने भनिएको भए हालसम्म पूर्वाधारको विकास नभएकोले आवश्यक नीति नियमसँगै देशभित्रै लिलामी प्रणालीको विकास गरिनुपर्दछ ।

आम चिया कृषकहरूलाई सहकारितामा सहभागिता गराउन विशेष कार्यक्रम ल्याइनुपर्दछ । अर्गानिक र गुणस्तरीय उत्पादनमा नेपाली चियाको भविष्य गाँसिएको छ । चिया खेतीमा संलग्न कृषक उद्यमी व्यवसायी सबैले चिया रोपण उत्पादन प्रशोधनदेखि बजार व्यवस्थापनसम्म गुणस्तरमा ध्यान दिइनु आवश्यक छ । यसमा चिया तथा कफी विकास बोर्डको अग्रणी र सशक्त भूमिकाको आवश्यकता महसुस गरिएको छ ।

सन्दर्भ सामग्री

➤ The Assam Review and Tea News का विभिन्न अंकहरू

- नेपाल चिया विकास निगम एक परिचय
- राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड
- राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड केन्द्रिय कार्यालय, काठमाडौं, क्षेत्रीय कार्यालय विर्तामोड,
- विस्तार योजनाहरू तेह्रथुम, धनकुटा, पाँचथर, फिक्कल, जसविरे
- मंगलबारेबाट प्राप्त तथ्याङ्क विवरणहरू
- क्षेत्रीय कार्यालय विर्तामोड एक भलक
- इलाम उद्योग वाणिज्य संघ, त्रैमासिक बुलेटिन वर्ष-१, अंक- ३
- एकता स्कूल एट्लस - २००७
- चियै-चिया स्मारिकाका विभिन्न अंकहरू

चियाको स्तरीय उत्पादन आजको आवश्यकता

टंकप्रसाद ओली
का.मु. योजना प्रमुख
चिया विस्तार योजना सोल्मा
तेहथुम

चिया शब्दलाई जति हल्कारूपमा हेर्ने र सुन्ने गरिन्छ त्यती हल्का यसको स्तरीय उत्पादनमा हुँदैन । यसको उत्पादनका चरणबद्ध प्रक्रियाहरू हुन्छन् जसमा एक प्रक्रियामा असर परेको खण्डमा सारा प्रक्रिया गलत सावित हुन सक्छन् । यसमा ध्यान पुऱ्याउन नियमितता, लगनशिलता, मितव्ययिता, पारदर्शिताजस्ता गहन शब्दहरूलाई अर्थपूर्ण स्थान दिएर राख्नुपर्दछ ।

आज विश्वमा ४४ राष्ट्रहरूमा चियाखेती भइरहेका छन् र त्यसभित्र नेपाल पनि पर्दछ तर व्यावसायिक रूपमा चियाखेती गर्ने राष्ट्र १८ वटा भन्दा बढी पाइदैनन् । यी वाहेकका विश्वका सबै मुलुकहरू (मुख्य गरेर पश्चिमी मुलुकहरू) चियाका उपभोक्ताहरू हुन् । यसबाट के स्पष्ट छ भने विश्व बजारमा चियाको माग अत्यधिक छ तर पनि अत्यधिक माग सँगसँगै जस्तोसुकै प्रविधिबाट उत्पादन भएका स्तरहिन वस्तुहरू विक्री पनि भइरहेका छैनन् । किनभने चियाका उपभोक्ताहरू विकसित मुलुकहरू नै मुख्य हुन्, त्यस्ता मुलुकहरूले मानवीय स्वास्थ्यमा प्रतिकुल असर नपर्ने साथै प्रकृतिको स्वास्थ्यमा हलचल नल्याउने खालको प्रविधियुक्त उत्पादन खोजेको हुन्छ । त्यस्तो प्रकृतिको उत्पादन दिन हाम्रो जस्ता विकासोन्मुख मुलुकले रासायनिक चियाखेती प्रणालीलाई त्यागेर प्राङ्गारिक चियाखेती प्रणालीअनुरूप जानुपर्ने हुन्छ र यसको लागि मल तथा विषादीको प्रयोगमा रासायनिक वस्तुको नियन्त्रण गरी प्राङ्गारिक वस्तुहरूको वैज्ञानिक प्रयोगबाट स्तरीय उत्पादन गरी विक्री गर्ने सकल्य गर्नुपर्दछ भन्ने लाग्दछ ।

प्राङ्गारिक कृषि प्रणालीको सुरुआत पश्चिमी मुलुकहरूमा भएको औद्योगिक क्रान्तिपछि भएको प्रदुषणको कारण सन् १८६५ तिर जन्मिएका रोग/कीराहरूको प्रकोप विरूवा, मानिस र पशुहरूमा अत्यधिक भएकोले त्यसलाई निष्कृय पार्ने आविष्कार भएका रासायनिक औषधी र खाद्य पदार्थको अभावलाई पूर्ति गर्ने हेतुले श्रृजित रासायनिक मल/विषादीको प्रयोग गरिरहँदा सन् १९६२ मा आएर अमेरिकाकी रासेल कार्सन नामक महिलाले उक्त रासायनिक विषादी प्रयोगबाट भएका खतरनाक परिणामहरू विश्वसामु राख्दा मानवीय स्वास्थ्य र वातावरणमा भएको विध्वंसान्मक गतिविधिको तथ्य प्रमाणित भएपछि रासायनिक विषादीको विकल्पको खोजि हुँदा कृषकहरूलाई जैविक कृषिको सल्लाह दिएवाट सुरु भएको मानिन्छ ।

प्राङ्गारिक खेति प्रणालीअनुसार माटोको उर्वराशक्ति बढाउन गोठेमल, कम्पोष्ट मल, भोलमल बनाएर, बासी गहुँत, भारपातको छाप्रो हालेर, हरियो मलको प्रयोग गरी मलको पर्याप्तता बनाउन सकिन्छ भने रोग/कीराको व्यवस्थापन गर्न गाईको साजी गहुँत, ई.एम. ५, स्थानीय जडिबुटीहरूको प्रयोग, निम विषादीको प्रयोग, घरेलु उपायहरूको प्रयोगबाट रोग/कीरा व्यवस्थापन गर्ने वैज्ञानिक तथा गतिशिल उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ । यस्तो प्रविधि सञ्चालन गर्न हाम्रोजस्तो शिक्षाको अभाव भएको मुलुकमा कठिन हुन जान्छ

